

Tóth Ferenc

**A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM
MODERN KÜLFÖLDI GYŰJTEMÉNYÉNEK LÉTREHOZÓI**

Doktori disszertáció tézisei

ELTE Bölcsészettudományi Kar
Művészettörténet

Budapest, 2006

A legutóbbi időkig úgy a közönség előtt mint a szakmai körökben alig volt ismert, hogy a Szépművészeti Múzeum milyen gazdag gyűjteménnyel rendelkezik a 19. század vége illetve a századforduló nemzetközi művészeti anyagából. E művek túlnyomó része az intézmény létrehozásáról szóló határozat (1894) és az épület felavatása (1906) között eltelt tizenkét év szerzeményei voltak. Ezek a leginkább a századvég szimbolista-szecessziós ízlésvilágába illeszkedő alkotások az elkészülésük idejében, gyakran közvetlenül a festő- vagy formázóállványról frissen kerültek a múzeum tulajdonába. Ennek a korábban érdemtelenül rejtve maradt anyagrésznek a feldolgozását annak a felmérésével kezdtem, hogy milyen külföldi művekkel találkozhatott a hazai közönség a 19. század végén a fővárosi fő kiállítótermek, mindenekelőtt az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat múcsarnoki kiállításain és a Nemzeti Szalonban, illetve ezek kiválogatásában milyen ízlés tükröződött. (*A külföldi művészet jelenléte és pártolása az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat kiállításain.* In: Aranyérmek, ezüstkoszorúk 1995, 117-122.) Később az egyetemes művészeti alkotások magyarországi bemutatása, intézményi kereteinek és pártfogásának az alakulása került számomra előtérbe. (*Kortárs külföldi művek vásárlása az épülő Szépművészeti Múzeum számára.* In: Maradandóság és változás, Budapest 2004, 329–341.)

A hangsúly a feldolgozás során egyre inkább a művészeti élet szervezésében, a kiállításokban és a közgyűjteményi vásárlásokban meghatározó szerepet játszó intézmények, és végül az ezeket központilag irányító főhatóság működése felé terelődött. Kiderült, hogy ez a kérdés nem választható el a felépítendő Szépművészeti Múzeum ügyétől. Az irattári forrásokból kirajzolódott a múzeum alapítás kultúrpolitikai háttere is, amely további összefüggésekre irányította a figyelmet. A kérdés tehát úgy módosult, hogy személy szerint kik álltak az állami vásárlások hátterében a múzeum modern gyűjteményének a kialakításánál. Egyáltalán: hogyan került a kultúrpolitika és a múzeumszervezésért felelős személyek látókörébe a kor élő művészetének a beszerzése.

A Szépművészeti Múzeum épületének első megnyitásakor az emeleti kiállítások két szimmetrikus szárnyában volt elhelyezve az intézmény akkor még egyenrangúként kezelt két fő gyűjteménye: az egyik oldalon a Régi Képtár, a másikon a Modern Képtár magyar és nemzetközi anyaga. Ez utóbbi, intézményesen ugyan nem elkülönített, de mindenképp önállóan kezelhető egységnek a vizsgálata úgy válik teljessé, ha nem marad ki az az anyag rész, amely a fentiekben jelzett intervallumot (1894-1906) megelőzően került közgyűjteménybe. Ezért tanulmányom – mintegy előtörténetet alkotva – kiterjed annak a műtárgyegységnek a kialakulására is, amely az új múzeum létrehozásáról megszületett döntés pillanatában már a Nemzeti Múzeumban volt, és amely később ugyancsak a megalakuló Szépművészeti Múzeumba került.

A csaknem a teljes 19. századot felölelő előtörténeti áttekintés középpontjában az a kérdés áll, hogy az első magyar közgyűjtemény megalapításától milyen szervezeti átalakuláson keresztül és milyen szerzeményi preferenciák szerint kap helyet a Nemzeti Múzeum gyűjtési koncepciójában a külföld, ezen belül főként a század művészete. Az országban lévő képzőművészeti közgyűjtemények kialakulásának rövid áttekintése során kirajzolódik a gyűjtőkörök egyre markánsabb tagolódása (a Nemzeti Múzeum képtárai, Országos Képtár, Magyar Történelmi Képcsarnok), amelynek keretében kialakultak a későbbi Szépművészeti Múzeum két gyűjteményének pillérei, a Régi Képtár és a Modern Képtár anyagának a körvonalai.

A modern külföldi művek szemszögéből vizsgálva a művészeti alkotások intézményi gyűjtését és szervezeti formáinak kialakulását, ebből a speciális megközelítésből más összefüggések fényében láthatjuk az egész folyamatot, mint a Nemzeti Múzeum vagy a Szépművészeti Múzeum történetéről szóló korábbi feldolgozásokban. A 19. században külföldről közgyűjteménybe került alkotások eddig esetenként és külön-külön kerültek feldolgozásra. Ennek a század végére összeálló gyűjteményi egységnek a kialakulását történetileg összefoglaló és intézményi szerveződésének stádiumait feldolgozó munka eddig nem született.

A Szépművészeti Múzeum megalakításáról szóló határozat után mindenfajta újabb műtárgy szerzeményezés távlatilag ennek az új közgyűjteménynek a gyarapítására történt. A korszak fejleményeinek a kronologikus feldolgozása során két olyan kérdés vetődött fel, amelyek kutatásaim fényében új megvilágítást, illetve az eddig ismertekhez képest más hangsúlyokat kapnak:

1. A Pulszky Károly – Wlassics Gyula konfliktus természete, kiváltó okai és lefolyása.
2. Térey Gábor kiemelt szerepe a Szépművészeti Múzeum szervezeti kialakításában és gyűjteményének fejlesztésében, és ezen belül fontos hangsúllyal a modern külföldi művek vásárlásának önálló kezdeményezése.

A tanulmány második (fő-) fejezetében vizsgált időintervallum, vagyis a Szépművészeti Múzeum szervezeti felépítése, lényegében egybeesik Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszteri ténykedésével (1895-1903). Miniszterként Wlassics kiemelt hangsúllyal kezelte a Szépművészeti Múzeum felépítésének ügyét. A képzőművészeti közgyűjtemények egyesítését korábban kezdeményező Pulszky Károly mindenekelőtt a régi művészet nemzetközi anyagának, a Nemzeti Múzeumban őrzött magyar műtárgyaknak valamint a gipszmásolat gyűjteménynek a majdan felépítendő új múzeumban való elhelyezésével számolt. Ezen belül is preferenciát kapott az első műtárgycsoport rendkívüli anyagi erővel való felfejlesztése. Wlassics új koncepciójában a két kiemelt gyűjtemény (régie és modern) azonos súllyal szerepelt. A távlati feladatok kialakítása során a legnagyobb hiányok pótlása, elsősorban a modern magyar művészet alkotásainak gyarapítása, ezzel párhuzamosan azonban, egyre fokozottabban, a külföldiek vásárlása került előtérbe. Ennek a célkitűzésnek a végrehajtása Pulszky Károssal nemcsak az ellene folytatott fegyelmi és később törvényszéki vizsgálat miatt nem volt megoldható, de Pulszky alkatilag is kevésbé lett volna alkalmas a feladatra. Az események irattári anyagból kiszűrhető kronológiájából az derül ki, hogy Pulszky már Wlassics színrelépése előtt – ügyének parlament elé kerülésétől teljesen függetlenül – olyan pszichikai állapotba került, amely alkalmatlanná tette komolyabb múzeumszervezési munkák ellátására. A Szépművészeti Múzeum ügyeinek intézése céljából az Országos Képtár élére kinevezett Kammerer Ernő mellé ezért hazahívták a Németországban tanító művészettörténészt, Térey Gábort.

Sok félreértésre adott okot a miniszternek az az utasítása, amellyel Pulszkytól elvonta a további vásárlások lehetőségét. Miért is volt Wlassics erre az intézkedésére szükség? Az előző években az állami pénzforgások megnyitásával, Pulszky Károly nagyszabású külföldi vásárlásainak köszönhetően, meglehetősen nagy mennyiségű műtárgyanyag érkezett az országba. Annak érdekében, hogy az intézmény szervezeti felépítése és ezen anyag kiállításának térbeli követelményei megállapíthatóak legyenek, mindenekelőtt a rendelkezésre álló kollektívot kellett feldolgozni. Ahhoz, hogy az intézmény szervezeti, szakmai felépítése megvalósulhasson, először tisztába kellett jönni azzal, hogy ténylegesen milyen mennyiségű és összetételű művészeti anyag van az országban, és csak azután jöhetett szóba a bővítés, illetve kiegészítés kérdése.

Wlassics egész miniszteri tevékenységének egyik legmeghatározóbb vonása volt, hogy mindent, kiváltképp a művészeti élet ügyeit szigorúan kézben tartotta. A Szépművészeti Múzeum szervezésének feladatát az első három évben valójában közvetlenül maga irányította. A vásárlások felfüggesztésére vonatkozó szigorú utasítása nem jelentette annak teljes leállítását, mindössze azt, hogy a vásárlásokat saját hatáskörébe vonta. Az 1900-as év aztán több tekintetben fordulatot jelentett. A költségvetési előirányzat újabb pénzforgásokat biztosított a Szépművészeti Múzeum számára modern művek vásárlására, és ezzel számottevően gyarapodott a múzeumba bekerülő külföldi művek száma, de ennél is fontosabb volt ezek nemzetközi rangú kvalitása.

Mindezzel párhuzamosan fokról-fokra mind nagyobb szerepet kapott Térey Gábor a múzeumszervezési és a vásárlási ügyekben egyaránt. Térey Koronghi Lippich Elek mellett Wlassics egyik legbefolyásosabb bizalmi embere lett. A Térey által szervezett és saját maga által kezdeményezett vásárlások eleinte a hazai kiállításokon kínált választékból, később közvetlenül

külföldről, olykor maguktól a művészekről történtek. Dolgozatomban a külföldi művek beszerzését, a gyűjtemény alakulásának és ütemének elemzését főként a Szépművészeti Múzeum irattári dokumentumaira támaszkodva tártam fel.

A Szépművészeti Múzeum új szerzeményeinek a megítélésekor felmerül a művek illetve a kiválasztásban döntő szerepet játszó személyek által képviselt ízlésvilág megvizsgálása. Fontos kérdés, hogy mennyiben lehet ezeket a vásárlásokat egy fajta ízlés felől megközelíteni. A műtárgybeszerzések mechanizmusa az idők folyamán jelentős változáson esett át, különféle beszerzési módok érvényesültek, és mind a kezdeményezők mind a döntéshozók személyes értékítélete csak korlátozott mértékben tükröződik az 1906-ra egybegyűlt anyagban. Wlassics liberális kultúrnationalizmusával és Térey 15-16. századi német művészet iránti eredendő vonzódásával nehezen indokolható a századvég prominens művészei alkotásainak a megvásárlása, de a mai szemmel jelentőségüket veszítő művek sorának közgyűjteménybe kerülése is. A múzeum modern külföldi gyűjteményének a kialakításában nem az egyéni ízlés döntött. Egy távlatilag kigondolt általános koncepció keretében sok esetben spontán döntések születtek, amelyek meghozatalában a korszak fejleményeiben való tájékozottság és egy magas szinten kialakult értékrend érvényesült. A gyűjtemény nem egyes személyek, hanem a korszak értelmiségének az ízlését reprezentálja, a döntésekben a kor ízlése tükröződik. Számomra ezért sokkal fontosabbnak bizonyult a beszerzéseket befolyásoló mechanizmusnak a megismerése, és a döntések meghozatalában illetve keresztülvételében közvetlenül közreműködő személyek szerepe. Kiindulásom az volt, hogy ne egy definiált ízlés igazolja a folyamatot és a szereplőinek a döntéseit, hanem a körülmények, az összefüggések megismerése adja meg a magyarázatot: a folyamat igazolja önmagát. A Szépművészeti Múzeum számára megvásárolt műveket és általában a századvégi Budapestet jellemző ízlésvilág feldolgozására e tanulmánynak a folytatásaként kerülhet sor. A legutóbbi húsz év művészettörténeti eredményei több olyan szempontra világítottak rá, amelyek e munka során nem hagyhatók figyelmen kívül. A múzeum megnyitásának idejére összegyűlt tekintélyes gyűjtemény részletekbe menő esztétikai feldolgozását ezért újabb hosszú kutatások kell, hogy megelőzzék.

Tartalomjegyzék

BEVETZETÉS

I. fejezet: KÜLFÖLDI MŰVEK MÚZEUMI GYŰJTÉSE A 19. SZÁZAD FOLYAMÁN

A Nemzeti Múzeum gyűjteményi egységeinek kialakulása (1802-1867)

1. A Nemzeti Múzeum Képtárának kialakulása
2. A képtár reformkori gyarapodása egyetemes művészeti alkotásokkal
3. A Pesti Műegylet, a nyilvánosság első terepe
4. A Nemzeti Múzeum képtári gyűjteményeinek kiépítése (Kubinyi Ágoston)

Az állami közgyűjteményi rendszer kialakulása, 1867-1895 (Pulszky Ferenc).

1. Pulszky Ferenc elképzelései a Nemzeti Múzeum átszervezéséről
2. A gyűjtőkörök átrendeződése az Országos Képtár megalakulása után
3. Az állami mecénatúra keretei
4. A Képzőművészeti Társulat műpiaci vezető szerepe
5. A Társulat nemzetközi kiállításai, a művásárlások terepe

A képzőművészeti közgyűjtemények egyesítésének programja (Pulszky Károly)

1. A múzeumalapítás előkészítése
2. Az új múzeum tervezett szervezeti felépítése
3. A gyűjtemények felfejlesztésének költségelőirányzatai
4. A tervezet elfogadtatása

II. fejezet: MODERN KÜLFÖLDI MŰVÉSZET A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM ÚJ KONCEPCIÓJÁBAN

Wlassics Gyula kultúrpolitikai programja

1. Politikai karrier
2. A kulturális felemelkedés szolgálatában
3. Közgyűjteményi reform
4. A minisztérium átszervezése

Pulszky Károly: az új múzeumi program áldozata?

1. A vásárlások lázas lendülete
2. A költségek bizottsági vizsgálata
3. Az összeomlás

A Szépművészeti Múzeum felépítésének új koncepciója

1. Wlassics első múzeumi programnyilatkozata
2. Az Országos Képtár személynete
3. Miniszteri szempontok a múzeum szervezeti felépítésének a kidolgozására
4. Európai múzeumlátogató tanulmányút
5. Az épület terve
6. A Szépművészeti Múzeum új programja

A múzeumi program megvalósítói

1. A Szépművészeti Múzeumot működtető szakértőgárda megalakulása
2. Térey Gábor a muzeológiai karrier útján
3. Koronghi Lippich Elek és az új hivatalos kultúrpolitika
4. A Képzőművészeti Tanács átszervezése
5. Wlassics Gyula utódjai

III. fejezet: A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM MODERN KÜLFÖLDI GYŰJTEMÉNYÉNEK KIÉPÍTÉSE (1895-1906)

A nemzetközi kiállítások hazai szervezői

1. A Képzőművészeti Társulat nemzetközi kiállításai
2. Lassú változás a Társulat művészeti orientációjában
3. A Nemzeti Szalon kiállításai

Külföldi művek vásárlása a Szépművészeti Múzeum számára

1. A vásárlások körülményei
2. Vásárlások 1895-1898 között
3. A modern grafikai gyűjtemény megalapítása (1897)
4. Külföldi vásárlások új feltételek mellett
5. Vásárlások 1899-ben
6. Vásárlások 1900-ban
7. Rodin-vásárlások (1900-1901)
8. Vásárlások a Nemzeti Szalon első nemzetközi kiállításáról (1901)
9. Vásárlások 1901-ben
10. Vásárlások 1902-ben
11. Vásárlások 1903-ban
12. Vásárlások 1904-1906 között

A modern képtár a felépült szépművészeti múzeumban

1. A Modern Képtár megnyitása 1906-ban
2. A Modern Képtár kiegészítései 1906-1914 között

EPILÓGUS

RÖVIDÍTÉSEK

BIBLIOGRÁFIA

Publikációs jegyzék (válogatás)

Pierre Puvis de Chavannes: Magdolna. Művészet 1984. 9. sz., 22-23.

Pszeudókollázs és fotóreprodukció. A fénykép Lakner László és Méhes László festményein. Művészet 1985. 5. sz., 2-5.

Eugène Delacroix: Der Marokkaner und sein Pferd – Auguste Renoir: Mädchenporträt – Paul Gauguin: Schwarze Schweine – Maurice Denis: Mutterglück – Pierre Bonnard: Das Frühstück – Eugène Carrière: Mutterschaft – Maurice Utrillo: Straßenpartie. Katalógustételek. In: Französische Kunst des 19. Jahrhunderts aus dem Museum der Bildenden Künste Budapest. Gemälde, Aquarelle, Zeichnungen. Kiállítás katalógus. Kunsthalle Bremen; Bayerische Staatsgemäldesammlungen – Neue Pinakothek, München, 1988-1989. 1., 14., 16., 17., 18., 19., 20. sz.

Il rinnovamento dell'arte in Ungheria. Arte in (Roma) 1989. 2. sz., 17-19.

Feltámasztott mimézis. A mágikus realizmustól a hiperrealizmusig. In: Feltámasztott mimézis. Kiállítás katalógus. Vác, Görög Templom Kiállítóterem, 1989, 2-7.

20. századi gyűjtemény. Kiállítás vezető (Múzeumi Újság, angol nyelven is). Szépművészeti Múzeum, 1994. 8 oldal

A fénykép mint képzőművészeti médium. Iskolakultúra 1992. 11–12. sz. (16 oldalas szeparátum)

Symbolic imagination and mystic dreams at the end of Nineteenth century. In: The 19th Century European and Hungarian paintings from The Budapest Museum of Fine Arts and The Hungarian National Gallery. Kiállítás katalógus. Fukuoka, Matsuyama, Tokyo, Sendai, 1994. 20–21, 138–139.

A 19. és 20. századi Gyűjtemény. In: A budapesti Szépművészeti Múzeum. Budapest, 1995. 141–164. Képleírásokkal. (Angol, német és olasz nyelven is. Angol nyelvű 2., bővített és javított kiadás: 2002.)

A külföldi művészet jelenlet és pártolása az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat kiállításain. In: Aranyérmek, ezüstkoszorúk. Művészskultusz és műpártolás Magyarországon a 19. században. Kiállítás katalógus. Magyar Nemzeti Galéria, 1995, 117-122.

Kemény Zoltán: Korai művek. In: 1956 és a művészet. Kiállítás katalógus. Múcsarnok, 1996.

Roberto Barni: Grandeur és alázat. In: Roberto Barni: Kerítések. Kiállítás katalógus. Szépművészeti Múzeum, 1997. 9-10.

A Bryan Montgomery Gyűjtemény. Gyűjteményi katalógus (A Szépművészeti Múzeum gyűjteményei, 3.). Szépművészeti Múzeum, 1999., 170 oldal

Claude Monet: Plum Trees in Blossom – Camille Pissarro: Le Pont–Neuf. Katalógustételek. In: Impressionism – Paintings Collected by European Museums. Kiállítás katalógus. Atlanta, High Museum of Atlanta, 1999., 33., 47. sz.

Corneille visszatér. Katalógus előszó és koncepció. Kiállítás katalógus. Szépművészeti Múzeum, 2002., 7-9.

Claude Monet: Három halászhajó – A trouville-i kikötő – Virágzó szilvafák – Auguste Rodin: Szírének – Szukkuba – Galatea. Katalógustételek. In: Monet és barátai. Kiállítás katalógus. Szépművészeti Múzeum, 2003., 10., 19., 81., 83., 84., 85. sz.

Kortárs külföldi művek vásárlása az épülő Szépművészeti Múzeum számára. In: Maradandóság és változás. Művészettörténeti konferencia: Ráckeve, 2000.X.11.–13. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet – Képző- és Iparművészeti Lektorátus, 2004. 329–341.

Arnold Böcklin: Tavaszi est – Aistide Maillol: Léda. Katalógustételek. In: A modell. Női akt a 19. századi magyar művészetben. Kiállítás katalógus. Magyar Nemzeti Galéria, 2004., VIII-5, X-13. sz.

Gaston Lachaise – az érzékiség szobrásza. In: A nő. Gaston Lachaise művészete. Kiállítás katalógus. Szépművészeti Múzeum 2005., 13-18.